

За ролята на съдията в Европейския съд по правата на човека

Катерина Йочева

„от решаващо естество е [съдиите в ЕСПЧ] да са избърнати лица, които притежават специфичните професионални качества, необходими за изпълнението на функциите на съдия в международен съд, чиито решения имат последици за всички страни“.

Страсбург, 29 ноември 2013 г. [1]

On the Role of Judges in the European Court of Human Rights: *The paper aims to examine the regulation under the relevant Council of Europe legal instruments for the role of the judges sitting as nationally elected members in the European court of Human rights in Strasbourg.*

To this end, under particular consideration are the specific aspects with regard to the functions attributed to each judge during their term of office – legal, judicial, linguistic, administrative and moral.

Key words: *ECHR, ECtHR, judges, legal regulation, role, functions.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Целта на настоящото изследване е да се направи преглед на правноустановените изисквания съгласно Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (издадена от Министерството на външните работи, посл. изм. и доп., ДВ, бр. 38 от 21.5.2010 г.) и допълващите я документи, очертаващи ролята на лицата, които се избират на национално равнище от всяка от държавите – членки на Съвета на Европа (СЕ), на поста съдия в Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) в Страсбург.

Правната регламентация на тази роля се извлича както пряко от ЕКПЧ, така и от други релевантни международни и национални актове.

За да се изясни ролята на съдията в ЕСПЧ като предварителни точки следователно трябва да се изяснят въпросите за приложимата правна уредба по отношение на определянето на ролята на съдиите в състава на ЕСПЧ (точка 1), както и конкретната роля и функции съгласно относимата правна уредба на лицата, назначени за съдия (точка 2).

ИЗЛОЖЕНИЕ

Правна уредба на ролята на съдиите от ЕСПЧ

Правната уредба относно функциите, статута и ролята на съдиите в ЕСПЧ се съдържа преди всичко в Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (известна като Европейска конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) и в **протоколите** към нея. Посочената уредба разкрива специфичен подход за правна регламентация в сравнение с уредбата при аналогични международни юрисдикции, при които тя се извлича освен от общия (най-често международен договор) акт (в случая ЕКПЧ) и от специфичен самостоятелен акт, най-често наречен „Статут“. Последните тенденции в развитието на правната уредба на ЕСПЧ разкриват, че посоката на развитие и на ЕСПЧ е именно в посока на изработването на отделен от ЕКПЧ статут на ЕСПЧ.

В очакване на предстоящата ревизия в тази насока, към 2014 г. разработената в рамките на Съвета на Европа и относима към ЕСПЧ и неговия състав правна уредба обхваща 18 международноправни акта (ЕКПЧ и приетите към нея протоколи) съгласно подробните детайли, посочени за прегледност в табличен вид (вж. таблица 1 по-долу).

Таблица 1 Списък на международните договори на СЕ в областта „Права на човека“

№ в поредицата от договори на СЕ	Заглавие	Договорът е открит за подписване на	Договорът влиза в сила на:	България е страна по международния договор от:
005	Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) (Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, ЕКПЧ)	4/11/1950	3/9/1953	7/9/1992
009	Protocol to the ECHR (Протокол № 1 към ЕКПЧ)	20/3/1952	18/5/1954	7/9/1992
044	Protocol No. 2 to the ECHR, conferring upon the European Court of Human Rights competence to give advisory opinions (Протокол № 2 към ЕКПЧ за предоставяне на ЕСПЧ на компетентност да предоставя съвещателни мнения)	6/5/1963	21/9/1970	7/9/1992
045	Protocol No. 3 to the ECHR, amending Articles 29, 30 and 34 of the Convention (Протокол № 3 към ЕКПЧ за изменение на членове 29, 30 и 34 от Конвенцията)	6/5/1963	21/9/1970	7/9/1992
046	Protocol No. 4 to the ECHR, securing certain rights and freedoms other than those already included in the Convention and in the first Protocol thereto (Протокол № 4 към ЕКПЧ, гарантиращ някои други права и свободи, различни от тези, които вече са включени в Конвенцията и първия протокол към нея)	16/9/1963	2/5/1968	7/9/1992
055	Protocol No. 5 to the ECHR, amending Articles 22 and 40 of the Convention (Протокол № 5 към ЕКПЧ за изменение на членове 22 и 40 от Конвенцията)	20/1/1966	20/12/1971	7/9/1992
114	Protocol No. 6 to the ECHR concerning the Abolition of the Death Penalty (Протокол № 6 към ЕКПЧ относно отмяната на смъртното наказание)	28/4/1983	1/3/1985	1/10/1999
117	Protocol No. 7 to the ECHR (Протокол № 7 към ЕКПЧ)	22/11/1984	1/11/1988	1/2/2001
118	Protocol No. 8 to the ECHR (Протокол № 8 към ЕКПЧ)	19/3/1985	1/1/1990	7/9/1992
140	Protocol No. 9 to the ECHR (Протокол № 9 към ЕКПЧ)	6/11/1990	1/10/1994	Отменен от датата на влизане в сила на Протокол № 11 на 1/11/1998
146	Protocol No. 10 to the ECHR (Протокол № 10 към ЕКПЧ)	25/3/1992		Загубил действие от датата на влизане в сила на Протокол № 11 на 1/11/1998
155	Protocol No. 11 to the ECHR, restructuring the control machinery established thereby (Протокол № 11 към ЕКПЧ за реструктуриране на установения с нея контролен механизъм)	11/5/1994	1/11/1998	1/11/1998

177	Protocol No. 12 to the ECHR (Протокол № 12 към ЕКПЧ)	4/11/2000	1/4/2005	България не е страна
187	Protocol No. 13 to the ECHR, concerning the abolition of the death penalty in all circumstances (Протокол № 13 към ЕКПЧ относно отмяната на смъртното наказание при всички обстоятелства)	3/5/2002	1/7/2003	1/7/2003
194	Protocol No. 14 to the ECHR, amending the control system of the Convention (Протокол № 14 към ЕКПЧ за изменение на системата за контрол по Конвенцията)	13/5/2004	1/6/2010	1/6/2010
204	Protocol No. 14bis to the ECHR (Протокол № 14а към ЕКПЧ)	27/5/2009	1/10/2009	Загубил действие от датата на влизане в сила на Протокол № 14 на 1/6/2010
213	Protocol No. 15 amending the ECHR (Протокол № 15 за изменение на ЕКПЧ)	24/6/2013		Не е в сила
214	Protocol No. 16 to the ECHR (Протокол № 16 към ЕКПЧ)	2/10/2013		Не е в сила

По-конкретно, мястото и ролята на съдиите в ЕСПЧ се извличат най-вече от уредбата на част II от ЕКПЧ озаглавена „Европейски съд по правата на човека“, с измененията, въведени в тази част от ЕКПЧ по силата на някои от последващите протоколи. Най-съществена промяна в тази част от ЕКПЧ във връзка със статута и ролята на съдиите внася Протокол № 11 към ЕКПЧ, в сила от 1.11.1998 г. Нови изменения, касаещи съдиите, се очакват по силата на протоколи № 15 и 16, които все още не са влезли в сила.

Освен това допълнения към релевантна уредба за статута на съдиите в ЕСПЧ се съдържат и в Rules of Court/Règlement de la Cour [2] (Процедурен правилник на ЕСПЧ).

След като по-горе бе представена в резюме относимата правна уредба, от която се извличат компонентите от статута и ролята на съдиите в ЕСПЧ, по-нататък следва да се разгледат отделните компоненти от тази роля.

Роля на лицата, назначени за съдия в ЕСПЧ

От обзора на очертаната по-горе правна основа могат да се изведат няколко аспекта – юридически, езиков, административно-организационен и морален – очертаващи в съвкупността си ролята на съдията в ЕСПЧ, които ще бъдат разгледани по-долу.

2.1. Юридическа роля на съдията

Съгласно ЕКПЧ на съдията в ЕСПЧ е поверено да **следи за спазване на задълженията на държавите** по ЕКПЧ и протоколите към нея, по които те са страна. В това по същество се съдържа есенцията на правораздавателната функция на ЕСПЧ. Тази роля произтича от разпоредбата на член 19 от ЕКПЧ. Съгласно тази разпоредба съдиите от състава са длъжни да правораздават в контекста на част I от ЕКПЧ, озаглавена „Права и свободи“, както и по силата на тези от допълващите ЕКПЧ протоколи, които въвеждат нови права и към които страните са се присъединили впоследствие.

Такива нови права в допълнение към правата от част I от ЕКПЧ се добавят по силата на Протокол № 1 (защита на собствеността, право на образование и право на свободни избори), на Протокол № 4 (забрана на лишаването от свобода за дълг, свобода на придвижване, забрана за експулсиране на собствените граждани и заб-

рана за колективно експулсиране на чужденци), Протоколи № 6 и 13 (отмяна на смъртното наказание), Протокол № 7 (процедурни гаранции по отношение експулсирането на чужденци, право на обжалване в наказателното производство, право на обезщетение в случай на съдебна грешка, забрана за повторно осъждане или наказание и равенство между съпрузи) и Протокол № 12 (обща забрана на дискриминацията).

За да са в състояние да изпълняват ефективно правораздавателната си функция от членовете на състава на ЕСПЧ се изисква да бъдат **юристи със задълбочен опит и с широки правни познания**. Тъй като функциите са на съдия в международна юрисдикция ролята на съдията е да бъде доказан професионалист. За да изпълнява пълноценно тази си роля, ЕКПЧ изисква от кандидатите за съдия да имат продължителен юридически стаж. В тази насока е възможно кандидатите за съдия да докажат при избора си алтернативно:

- че отговарят на изискванията, необходими за заемане на високи съдебни длъжности (повече от 8 или 10 години съгласно ЗСВ), или
- че са юрисконсулти с призната компетентност.

Като се има предвид сложната правораздавателна дейност на ЕСПЧ, обхващаща международно, сравнително и национално право може да се направи основателно заключение, че в обхвата на това изискване за доказан юридически стаж се включва и на практика и изискване към съдията да е добре подготвен и компетентен **в областта на международното, сравнителното и националното право**. Като актуален акцент в юридическата квалификация може да се изтъкне необходимостта съдиите в ЕСПЧ да са добре запознати и с **правото на ЕС** като самостоятелен правопорядък, предвид възможността по силата на Договора от Лисабон [3] и съответните изменения на ЕКПЧ по силата на Протокол № 14 Европейският съюз да се присъедини към ЕКПЧ в най-скоро време.

Като специфична част от правораздавателните функции на съдията може да се изтъкне и възможността, предоставена по силата на параграф 2 от Правило 74 („Съдържание на съдебното решение“) от Процедурния правилник. Тя се изразява в правото на всеки съдия, който е участвал в разглеждането на делото, да приложи към съдебното решение или **различно мнение**, съвпадащо с диспозитива на съдебното решение („a separate opinion, concurring with the judgment/opinion séparée, concordante“), или **особено мнение**, различаващо се от приетото в диспозитива („opinion dissenting from the judgment/opinion séparée, dissidente“), или само да изложи **различни от изложените в съдебното решение мотиви** („a bare statement of dissent/une simple déclaration de dissentiment“). По силата на правило 88 от Процедурния правилник съдиите имат подобно правомощие и по отношение на останалите мотивирани актове на ЕСПЧ (различни от съдебни решения) [4]. От това им правомощие обективно са изключени актове на ЕСПЧ, в които не се посочват мотиви (т. нар. решения („decisions“), най-често по недопустимост на жалбите).

2.2. Езикова роля на съдията

Официалните езици на Съвета на Европа са английски и френски език [5]. Съгласно правило 34 („Употреба на езиците“) от Процедурния правилник и за ЕСПЧ се установяват като официални езици английски и френски език. Освен в изключителни случаи, разяснени в цитираното правило 34 от Процедурния правилник, ЕСПЧ осъществява правораздавателната си функция на един от двата работни езика на СЕ – английски или френски език. Съгласно правило 57 от Процедурния правилник („Език на решенията“) освен ако съдът реши да постанови дадено решение и на двата официални езика, всички решения на съставите се постановяват или на английски, или на френски език. Същото се отнася и до съдебните решения съгласно аналогичния текст на правило 76 от Процедурния правилник („Език на съдебните решения“).

Това налага всеки от съдиите да може **да работи и на двата официални езика**, за да е в състояние да допринесе максимално за ефективната дейност и бързото правораздаване на ЕСПЧ. Първоначалните очаквания към всеки от кандидатите за съдии в ЕСПЧ са за активно владеење на поне единия и пасивно владеење на другия работен език. Предимство е съдиите да владеят на задоволително работно равнище и двата работни езика, както и да имат познания и по други чужди езици. Проверката за езиковите способности на кандидатите се прави още на ниво предварителна проверка за изпълнение на изискванията за заемане на поста съдия в ЕСПЧ, като при неизпълнение на тези изисквания, групата от национално излъчени три кандидатури за съдии в ЕСПЧ се връща на посочилата ги държава-членка на СЕ.

Следователно, с оглед на спецификите на работа на съдиите в чуждоезична на голяма част от тях юрисдикция от съдиите в ЕСПЧ се очаква и изисква да има отлични езикови познания – освен несъмнено по собствения си език (на който е изготвено и се ползва националното право), така и най-малкото по двата официални работни езика на СЕ.

2.3. Роля на съдията в административно-организационен план

Съгласно член 19 от ЕКПЧ ЕСПЧ е постоянно действащ. С оглед на това от всеки съдия се изисква да пребивава и да работи постоянно в Страсбург, където е седалището на СЕ [6] и където е установено седалището на ЕСПЧ [7].

Когато бъдат назначени за съдии на постоянно работно време, за съдиите възникват и някои несъвместимости. Съгласно параграф 3 от член 21 от ЕКПЧ за срока на пълномощията си (който е фиксиран по силата на Протокол № 14 на 9 г. неподновяем мандат) съдиите не могат да упражняват никаква дейност, несъвместима с изискванията за независимост, безпристрастност или за работа на пълен работен ден. Това изискване от ЕКПЧ за несъвместимост се допълва и от разпоредбите на правило 42 от Процедурния правилник („Несъвместими дейности“), за каквито се считат всякаква политическа или административна дейност или друга професионална дейност, които са несъвместими с техните независимост и безпристрастност или противоречат на заетостта им на пълно работно време. Нещо повече, всеки съдия, чийто мандат е изтекъл, не може след края на мандата си на съдия в ЕСПЧ да представлява страна в каквото и да е качество пред Съда [8] по жалби, които са подадени преди датата на която е изтекъл мандатът им на съдия. По отношение на подадени впоследствие жалби, бившите съдии не могат да представляват страни пред Съда преди изтичането на период от две години след датата, на която е изтекъл мандатът им на съдия.

За пълнота следва да се посочи, че дори след изтичане на 9 г. мандат на съдия, или при предсрочното му прекратяване при навършване на 70 г. възраст [9] или при подаване на оставка или освобождаване от поста съгласно разпоредбите на член 23 от ЕКПЧ [10], от съдиите се изисква да изпълняват длъжността си до замяната им. Дори и след замяната им те обаче продължават да работят по делата, които вече са започнали да разглеждат.

Като част от състава на ЕСПЧ ролята на съдията е да заседава в различните възможни съдебни формации. Към момента на това изследване Съдът заседава в няколко състава:

- пленарен състав на Съда [11],
- едноличен състав,
- комитет (състав от 3 съдии),
- камара (състав от 7 съдии или по изключение от 5 съдии) и
- голяма камара (състав от 17 съдии) [12].

Въпреки че е призван да участва в ЕСПЧ „в лично качество“, а не като представител на дадена държава [13], държавата, от името на която е номиниран съдията, е от значение, когато се определя качеството на съдията в отделните формации.

Така например, когато заседава като едноличен състав **никой съдия не може** да разглежда жалби, подадени срещу Високодоговарящата страна, по отношение на която той или тя са избрани [14].

По отношение на комитетите от 3 съдии, когато съдията, избран по отношение на Високодоговаряща страна, която е страна по производството, не е член на комитетата, разглеждащ жалба срещу номиниралата го страна, последният може на всеки етап на производството да покани този съдия да замени един от членовете му, като вземе предвид всички релевантни обстоятелства.

Точно обратното е в сила при съставите, формиращи камара от 7 (или 5 съдии) или голяма камара от 17 съдии. По дела пред тези формации срещу Високодоговаряща страна, по отношение на която е избран, съответният съдия **е длъжен** да заседава като член по право от съответния състав. Ако няма съдия, избран по отношение на страната, срещу която е жалбата, или такъв не е в състояние да заседава поради конфликт на интереси, в качеството на съдия от състава заседава лице, избрано от председателя на Съда от списъка с *ad hoc* съдии, предоставен предварително от тази страна.

Съвсем накратко в тази точка следва да се отбележи и правото на всеки съдия от състава на ЕСПЧ да бъде избран да заема административни длъжности в ЕСПЧ – председател или заместник-председател за срок от три години на ЕСПЧ или председател или заместник-председател за срок от три години на някое от административните подразделения на ЕСПЧ, наречени „sections“ (отделения), които понастоящем са пет на брой [15]. Към момента излъченият от България съдия не заема нито един от тези постове, като съдия Здравка Калайджиева е редови член на Section IV, чийто председател е съдия I. Ziemele (от Латвия), а заместник председател е съдия P. Hirvelä (от Финландия).

Накрая, след като бяха очертани възможностите на съдиите да бъдат избирани на административни постове в ЕСПЧ, следва да се поясни и, че съгласно правило 13 от Процедурния правилник („Невъзможност да се председателства състав“) съдиите не могат да са председатели на каквато и да е формация по дела, по които страна е Високодоговарящата страна, по отношение на която той или тя са избрани или чиито граждани са.

2.4. Морален аспект на ролята на съдиите в ЕСПЧ

С влизането в сила на Протокол № 11 Съдът става постоянно действащ [16], което означава, че съдиите се назначават на постоянен трудов договор. Ролята на всеки отделен съдия е от особено значение, тъй като съгласно член 20 ЕКПЧ Съдът се състои от съдии, чийто брой е равен на броя на Високодоговарящите страни. С други думи само 47 съдии, колкото е броят на настоящите държави – членки на СЕ са призвани да осигурят спазването на правата и свободите, прокламирани в ЕКПЧ – или, иначе формулирано, само 47 съдии съблюдават за спазването на правата на всеки от около 820 милиона граждани на държавите членки, както и на всички лица, които не са граждани, но се намират под юрисдикцията на тези държави членки.

Както бе посочено, въпреки че се номинират и избират от отделните държави членки, съдиите са призвани да работят и заседават „в лично качество“ [17]. В решенията си съдиите не следва да се ръководят от политически напътствия и инструкции, а само от обективността, безпристрастността и независимостта си.

Съгласно член 21 ЕКПЧ **преди всичко останало** от съдиите се изисква „да притежават **високи морални качества**“. Тълкуването на това изискване е трудно, тъй като няма общоприета дефиниция какво точно се обхваща в това изискване. За подпомагане на тълкуването на тази разпоредба в рамките на СЕ може да се прави позоваване на приетата през 2008 г. от ЕСПЧ резолюция за съдебната етика [18]. Текстът на тази резолюция се прилага към действащи, предишни и *ad hoc* съдии и установява поредица от принципи, които съдиите следва да спазват. Сред тях по-

специално се споменават изискванията към съдиите за независимост, безпристрастност, благоприличие, старание и компетентност, дискретност и свобода на изразяване. В тази резолюция се уреждат и допълнителни въпроси като извършването на допълнителни дейности от съдиите и приемането на почести и отличия (ордени, медали и др. под.). И в този акт се припомнят принципите в основата на член 21 от ЕКПЧ, доразвити и в процедурния правилник на ЕСПЧ [19], като целта е да се придаде по-голяма прозрачност на присъщите за съдиите от ЕСПЧ задължения и по този начин да се укрепи публичното доверие в Съда на международно равнище.

На национално равнище и спрямо излъчваните от България кандидати може да се препрати и към релевантните правила от „Кодекс за етично поведение на българските магистрати“, изработен от ВСС [20], съгласно който от съдиите недвусмислено се изисква „с личното си поведение, и чувство за отговорност в служебната и извън-служебната си дейност [...] да дава[т] пример за висок морал и почтеност“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение и като обобщение на изложения по-горе анализ може да се направи извод, че, като се имат предвид специфичните им поверени функции съгласно ЕКПЧ и допълващата я международноправна уредба, изискванията към съдиите в ЕСПЧ очаквано са завишени. Поради това, за тази отговорна позиция следва да се номинират само лица с безупречна морална репутация, с висок професионализъм и адекватна на нуждите на ЕСПЧ езикова подготовка. Само такива лица биха могли да се справят със сериозните предизвикателства пред функционирането и успеха на ЕСПЧ. Само такива личности биха имали принос за запазване на ключовата роля на ЕСПЧ като гарант на стремежа, преследван от Съвета на Европа, Европа и страните в нея да продължат да се основават на принципите на върховенство на правото, демокрация и спазване на правата на човека. Непоколетимо вярвам, че и занаят ЕСПЧ и съдиите в него ще изпълняват достойно отговорната си мисия, която е от значение за всички хора в Европа.

ЛИТЕРАТУРА

[1] В оригинал: „[...] it is crucial that candidates [...] for [...] the Court are persons of high standing with all the specific professional qualities necessary for the exercise of the function of judge of an international court, whose decisions have consequences for all States Parties“. Цитат от „CDDH (Steering Committee for Human Rights) report on the review of the functioning of the Advisory Panel of experts on candidates for election as judge to the European Court of Human Rights“ (доклад на CDDH за прегледа на функционирането на консултативния експертен съвет по кандидатурите за избор на съдия в Европейския съд по правата на човека), публикуван на адрес в интернет: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/CDDH-DOCUMENTS/CDDH\(2013\)R79_Addendum%20II_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/CDDH-DOCUMENTS/CDDH(2013)R79_Addendum%20II_EN.pdf).

[2] В сила от 1.7.2014 г.

[3] Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност, подписан в Лисабон на 13 декември 2007 г., ОВ С 306, 17.12.2007 г., стр. 1—271.

[4] Мотивирани решения или съвещателни мнения (reasoned decision or advisory opinion).

[5] Срв. текста на член 12 от Статута на Съвета на Европа.

[6] Вж. текста на член 11 от Статута на Съвета на Европа.

[7] Срв. и текста на правило 19 от Процедурния правилник.

[8] Вж. параграф 2 от правило 42 от Процедурния правилник.

[9] Която с влизането в сила на Протокол № 15 ще стане 74 г., като се отчита новата максимална възраст от 65 г. за номиниране на съдии.

[10] Вж. параграф 4 от член 23 от ЕКПЧ.

[11] Вж. член 25 от ЕКПЧ.

[12] Вж. текста на член 26 от ЕКПЧ.

[13] Следователно съдията не може да бъде в никакъв случай „посланик“ на своята държава, тъй като не получава насоки и не се отчита пред никой държавен орган за дейността си в ЕСПЧ.

[14] Срв. текста на параграф 3 от член 26 от ЕКПЧ.

[15] Вж. подробности за административното деление на ЕСПЧ на адрес в интернет:

http://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=court/judges&c=#newComponent_1346152041442_pointer

[16] Срв. член 19 ЕКПЧ in fine.

[17] Срв член 21, параграф 2 от ЕКПЧ.

[18] Приета от пленарния състав на ЕСПЧ на 23 юни 2008 г.

[19] В частност правила 3, 4 и 28 от него.

[20] Кодексът за етично поведение на българските магистрати се приема на основание чл. 30, ал. 1, т. 12 ЗСВ и Решение на Висшия съдебен съвет по протокол № 21 от 20 май 2009 г., (изм. с решение на ВСС по протокол № 2/18.01.2011 г.).

За контакти:

Доц. д-р Катерина Йочева, Департамент „Право“, Нов български университет,
тел.: 02-8110 432, e-mail: kyocheva@nbu.bg

Докладът е рецензиран.